

Dagmar Moravcová: Výmarská republika. Problémy demokracie v Německu 1918–1932.

1. vydání. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2006, 273 stran, ISBN 80-246-1176-7.

Weimarská republika predstavuje v nemeckej historiografii jedno z najdiskutabilnejších období, ktoré sa stalo predmetom skúmania mnohých svetových, no najmä nemeckých autorov. Tí sa podrobným štúdiom jej vzniku, fungovania a zániku snažili a dodnes snažia vysvetliť príčiny neskoršej katastrofy, ktorú pre Nemecko a svet znamenal nástup extrémistickej NSDAP a jej vodcu Adolfa Hitlera k moci začiatkom roku 1933. Bolo to obdobie obrovských spoločenských zmien, ktoré sa diali viac pod tlakom okolností (najmä porážky Nemecka v prvej svetovej vojne a následného „potupného“ Versaillského mieru), ako z vôle nemeckých elít a spoločnosti, vyčerpanej dlhodobým vojnovým konfliktom.

Autorkou diela *Výmarská republika* je historička *Dagmar Moravcová*, do roku 1991 pracovníčka Historického ústavu ČSAV, odkiaľ odišla na novozaloženú Fakultu sociálnych vied Univerzity Karlovej, kde dodnes pôsobí na Katedre medzinárodných vzťahov Inštitútu politologických štúdií. Nemeckou otázkou, ktorá je jedným z hlavných predmetov jej výskumu (zameraného okrem iného na dejiny medzinárodných vzťahov a medzinárodných organizácií), sa zaoberá dlhodobo. Ako prezradila sama autorka, k napísaniu diela ju inšpiroval i mimoriadne veľký záujem študentov o jej kurzy, zamerané na problematiku medzivojnového Nemecka (*porovnaj Moravcová, 2006, s. 10*).

Vo svojej knihe sa autorka prednostne zamerala na problémy, spojené s prechodom bývalej monarchie na republikánsky spôsob štátneho usporiadania a so snahami vládnucich politických strán (sociálnej demokracie, tzv. weimarskej koalície a tzv. veľkej koalície) o udržanie demokratického parlamentarizmu v spoločnosti, ktorá s ním nemala takmer žiadnu historickú skúsenosť¹ a ktorá o tento systém z veľkej časti ani nestála. Ďalšou ústrednou témou knihy je zahraničná politika Weimarskej republiky, najmä voči európskym mocnostiam, a jej premenlivé postavenie na medzinárodnom poli.

Štruktúra knihy je prehľadná a jednoduchá, rozdelená na deväť väčších celkov členených na podkapitoly. Osem z deviatich kapitol je pojatých chronologicky a autorka v nich do hĺbky analyzuje vývoj dôležitých udalostí domácej i zahraničnej politiky Nemecka od konca prvej svetovej vojny až po pád Weimarskej republiky v roku 1933. Posledná (deviata) kapitola je, naopak, vypracovaná tematicky. V nej na kľúčové problémy nemeckých medzivojnových dejín nazerá z pohľadu rôznych interpretačných smerov, ktoré majú čitateľom pomôcť v lepšej orientácii.

Textovú časť knihy, ktorá je mimochodom štylisticky i jazykovo na veľmi dobrej úrovni, prakticky dopĺňa kapitola príloh. Možno v nej nájsť rôzne štatistické tabuľky (napríklad volebných výsledkov hlavných politických strán, ekonomických či sociálnych ukazovateľov hospodárskeho a politického vývoja); grafy zmien volebných preferencií jednotlivých politických strán; mapy okupovaných oblastí po Versailles či schému novej ústavy Weimarskej republiky. Samozrejme, nechýba ani index skratiek, zhrnutie práce v nemeckom jazyku, menný register a najmä bohatá bibliografia, ktorá obsahuje nielen množstvo primárnych prameňov, príručiek, dobovej literatúry a pamätí, ale aj vedeckých štúdií, monografií, zborníkov a článkov od nemeckých, anglosaských i českých autorov. Že sa jedná o kvalitnú vedeckú prácu, naznačí čitateľovi i podrobný poznámkový aparát – umiestnený pod čiarou príslušnej strany (I–VIII) – a v poslednej, interpretačnej kapitole (IX) – za účelom väčšej prehľadnosti – priamo v texte za citovaným úsekom.

Ako som už v úvode spomenula, ťažiskom štúdie je politika – domáca i zahraničná – a autorka nám v nej poskytuje pútavý pohľad do zákulisia politických hier a rokovaní, zkomponovaných do historického kontextu obohateného o exkurzy do sociálnej, hospodárskej i kultúrnej oblasti.

V prvej kapitole (*Porážka Nemecka v I. svetovej válce a počátky republiky*) nás autorka prevedie poslednými mesiacmi prvej svetovej vojny, porážkou Nemecka a ťažkými začiatkami rodiacej sa republiky s následnými politickými, hospodárskymi a sociálnymi otrasmami, ktoré tieto zmeny priniesli. Ťažiskom state je podrobná analýza vnútropolitckej situácie, transformácie politických strán a výsledkov prvých volieb do Národného zhromaždenia, v ktorých vyhrala tzv. weimarská koalícia, zložená zo sociálnej demokracie (vtedy MSPD), z Nemeckej demokratickej strany (DDP) a z katolíckeho Centra (Z).

V ďalšej kapitole (*Versailleský mír a jeho dôsledky*) nám autorka podrobne priblíži priebeh Parížskej mierovej konferencie, znenie výslednej Versailleskej mierovej zmluvy, vznik novej ústavy a nasledujúci pravicový puč. Tu sa zameriava predovšetkým na psychologické dôsledky versailleského „diktátu“, s ktorým nesúhlasila nielen celá nemecká spoločnosť, ale v podstate ani jedna z politických strán. Podpísanie „tvrdého“ mieru sa prejavilo nielen sociálnymi nepokojmi sprava i zľava, ale najmä zmenami preferencií jednotlivých politických strán. Vo voľbách do prvého Ríšskeho snemu v roku 1920 stratila tzv. weimarská koalícia väčšinu, ktorú už späť nikdy viac nezískala. Naopak, radikálne strany na oboch póloch politického spektra (okrem NSDAP, ktorá sa volieb nezúčastnila) v týchto voľbách získali.

Tretia časť (*Zahraniční politika – mezi revizí a plněním podmínek versailleské smlouvy*) je venovaná najpálčivejším otázkam zahraničnej politiky, lavirujúcej medzi plnením mierových podmienok a ich zmenou v prospech Nemecka. Okrem primárnej otázky reparácií sa Moravcová venuje i ďalším dôležitým zahranično-politickým sporom – problematike východnej hranice s Poľskom, demilitarizácii, či rozdeleniu Horného Sliezska. Londýnske ultimátum z mája 1921 (stanovujúce výšku reparácií na 132 miliárd zlatých mariek), hroziace v prípade jeho neprijatia okupáciou Porúria, vynieslo do kresla kancelára Josepha Wirtha zo strany Centrum. Jeho politika „plnenia“ vyvolala v radikálnych konzervatívnych a polovojenských kruhoch vlnu politického násillia a tzv. fémových vrážd. Jeho druhý kabinet nezachránilo ani prelomenie medzinárodnej izolácie podpísaním zmluvy o hospodárskej a vojenskej spolupráci so Sovietskym zväzom v Rapalle (apríl 1922). Autorka analyzuje skutočný dopad reparácií na hospodárstvo weimarského Nemecka, ktorý bol ekonomicky minimálny, ale politicky maximálny, pretože platba reparácií bola spájaná s prijatím potupného „nespravodlivého mieru“.

Štvrtá kapitola (*Krizový rok 1923*) obracia pozornosť na politickú a ekonomickú krízu roku 1923, ktorá vypukla po francúzsko-belgickej okupácii Porúria, ako odvetu za neplnenie podmienok nastolených Londýnskou konferenciou. Pasívny odpor nemeckej vlády a občanov, „divoké“ štrajky a nepokoje viedli opäť ku zmene vlády. Ríšskym kancelárom sa stal liberál Gustav Stresemann, ktorý zostavil vládu tzv. veľkej koalície (od SPD po DVP). Ani jeho druhý kabinet neprežil však dopady hyperinflácie a lavicových (Sasko, Durínsko) i pravicových (Bavorsko – pokus o puč na čele s NSDAP) nepokojov, ktorých rozdielne riešenia mu priniesli ostrú kritiku vo vlastných radoch.

Kapitoly V a VI (*Stresemannova éra: nadějně vyhlídky republiky 1924–1925; Stresemannova éra: vnitřní stabilizace a účinky Locarna 1925–1928*) sa zaoberajú dlhým „zlatým“ obdobím pôsobenia Gustava Stresemanna na poste ministra zahraničných vecí (do roku 1929) a jeho zahraničnou politikou „porozumenia“, ktorá viedla k postupnému zlepšovaniu medzinárodného postavenia Nemecka na veľmocenskom poli. Prijatie Dawesovho plánu (apríl 1924) na odpolitizovanie a zníženie reparácií, ktorý bol spojený s príkazom ukončenia okupácie Porúria, pomohlo naštartovať hospodársky rast a stabilizovať menu a dočasne i vnútropolitckú situáciu. Podpísanie tzv. Rýnskeho garančného paktu v Locarne (október 1925) zabezpečilo status quo na západnej hranici a Berlínska dohoda so ZSSR (október 1925) zabezpečila nechať naopak otázku východnej hranice otvorenú. Vstupom Nemecka do Spoločnosti národov (september 1926) bol proces jeho zrovnoprávnenia takmer ukončený. Vďaka Stresemannovej pragmatickej politike konsenzu a presadzovania mierových riešení v zahraničných sporoch sa Nemecko opäť vrátilo

medzi európske veľmoci. Bohužiaľ, úspechy na medzinárodnom poli sa na domácej pôde neprejavili – republikou zmietali časté zmeny vlád, ďalší vzostup extrémistických pólov politického spektra a celková vnútropolitická nestabilita.

Príčinu týchto zmien autorka ilustruje v krátkom exkurze do politickej kultúry a duchovnej situácie doby, kde prichádza na to, že Weimarská republika bola naozaj „republikou bez republikánov“ (*porovnaj Moravcová, 2006, s. 145*) a jej demokratický systém nebol v spoločnosti dostatočne zakotvený.

Posledné dve kapitoly (*Kríze republiky a rozpad výmarské demokracie; Agonie republiky*) popisujú krízu a pád tzv. veľkej koalície, prechod k autoritatívnym prezidiálnym kabinetom až po „legálne“ uchopenie moci nacionálnymi socialistami. Pád koalície spôsobilo viacero faktorov: dopady svetovej hospodárskej krízy (vysoká nezamestnanosť, agrárna kríza) a najmä výpady ľavicových i pravicových radikálov. Následné autoritárske prezidiálne kabinety (Brüninga, Papena a Schleichera) boli naozaj už iba poslednými zástapkami republiky na ceste k jej definitívnemu skonu v januári 1933.

Oproti vyčerpávajúcej chronologickej časti je deviata kapitola (*Výmarská republika – problémy a jejich interpretácie*) akýmsi zhrnutím predchádzajúcich informácií – upozornením na rôzne výklady hlavných problémov Weimarskej republiky, ktoré sú všeobecne považované za príčiny krízy, ktorá vyvrcholila vznikom Tretej ríše a vypuknutím druhej svetovej vojny. Ich dlhodobý výskum sa podľa autorky snaží nájsť odpoveď na otázku: „... ako sa mohol nemecký národ s dlhodobou kultúrnou tradíciou dať do služieb nacionálno-socialistického režimu Adolfa Hitlera“ (*Moravcová, 2006, s. 209*).

V jednotlivých podkapitolách postupne rozoberá avizované príčiny: vojenskú porážku Nemecka a legendu o „*dýke do chrbta národa*“ a o „*lži o vojnovéj vine*“, revolúciu v novembri 1918; ústavu a jej nedokonalosti; úlohu politických strán; nárast vplyvu NSDAP a KPD; hospodársky vývoj a reparácie; politickú kultúru; zahraničnú politiku a štátnu krízu rokov 1930–1932. Každá skúmaná sféra obsahovala neuralgické body budúcej krízy, ale ako Dagmar Moravcová v závere svojej práce upozorňuje, až ich vzájomné prepojenie – *multikausalita* – viedlo k jej vypuknutiu a konečnému pádu Weimarskej republiky.

Recenzovaná kniha Dagmar Moravcovej je oproti iným historickým prácam svojim obsahom i štruktúrou na českom trhu jedinečná. Práce dostupné v českom jazyku (*napríklad Křen, Jan: Dvě století střední Evropy. Praha: Argo, 2005; Mann, Golo: Dějiny Německa 1919–1945. Praha: Český spisovatel, 1993; alebo Broszat, Martin: Uchopení moci: vzestup NSDAP a zničení Výmarské republiky. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2002*) sa skúmaným obdobím zaoberajú buď okrajovo, alebo v inom kontexte. So zameraním na problematiku republikanizmu a demokratického parlamentarizmu je *Výmarská republika* D. Moravcovej zaujímavým prívodcom politickým prostredím medzivojnového Nemecka a stáva sa vhodným doplnkom štúdia moderných nemeckých dejín. Svojim obsahom, odborným spracovaním a množstvom literatúry, s akým autorka pracovala, je určená najmä do odborných kruhov. Určite ju však ocenia nielen študenti modernej histórie či politológie, ale i všetci, ktorých toto obdobie nemeckých dejín zaujíma. Jej cieľom bolo poukázať na mnohorakosť príčin medzivojnovej krízy a obnoviť diskusiu o vplyve tejto krízy na víťazstvo nacizmu v Nemecku. A to sa, podľa mňa, autorke v jej nevelkej, ale prepracovanej knihe podarilo. Temné obdobie nemeckých dejín, ktoré pádom Weimarskej republiky začalo, sa tak i vďaka tomuto dielu stáva ľahšie pochopiteľným.

Katarína Dujčíková

¹ Bývalý parlament nemeckej ríše (Ríšsky snem) ešte nemožno považovať za orgán reprezentujúci demokratický parlamentarizmus. V rámci konštitučnej monarchie nemeckého cisárstva zastával veľmi slabú úlohu. Nielenže nedisponoval zákonodarnou iniciatívou a o vládou predkladaných zákonoch mohol iba hlasovať, ale nefungoval ani ako reprezentačný a kontrolný orgán, pretože vláda bola menovaná panovníkom (cisárom) a jemu sa aj zodpovedala. A konečne, panovník mohol kedykoľvek rozpustiť i parlament.